

Азийн социалист болон пост-социалист зарим улсын цөмийн бодлогын харьцуулсан судалгаа

Даваажанцангийн Буяндэлгэр

Магистр, шинжээч, buyandelger@iss.gov.mn

Монгол Улс, Улаанбаатар, Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн
Стратеги судалгааны хүрээлэн

Хураангуй

Энэхүү өгүүллээр институцийн хувьд ижил төстэй тогтолцоотой, аюулгүй байдлын хувьд Москвагаас хамааралтай, цөмийн зэвсэгтэй том гүрнүүдтэй хөрш зэргэлдээ оршдог зэрэг нийтлэг шинжтэй Азийн социалист болон пост-социалист улсууд яагаад хоорондоо эрс ялгаатай цөмийн бодлого сонгосон бэ гэдэг асуултад хариулахыг зорилоо. Умард Солонгос 1989–2026 онд цөмийн зэвсэг бүтээж, цөмийн статусаа үндсэн хуулиар баталгаажуулсан бол Казахстан дэлхийд дөрөвдүгээрт орох хэмжээний цөмийн зэвсгийн нөөцөөс сайн дураар татгалзаж, цөмийн зэвсгийг хураах олон улсын хөдөлгөөний идэвхтэй дэмжигч болжээ. Харин Монгол Улс олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн, дэлхийд цорын ганц нэг улсын цөмийн зэвсэггүй статустай улс болсон.

Азийн социалист болон пост-социалист, том гүрэнд үл хамаарах арван улсаас сонгосон эдгээр гурван тохиолдлыг харьцуулан судлахад олон улсын тогтолцооны бүтцийн нөхцөл дангаараа улс орнуудын цөмийн сонголтыг бүрэн тайлбарлаж чадахгүй нь харагдав. Харин 1989–1992 оны эгзэгтэй үед улс бүрт шинээр төлөвисөн үндэсний өвөрмөц байдлын хүрээнд цөмийн зэвсгийг хэрхэн ойлгож, ямар үүрэгтэйгээр тодорхойлсон нь шийдвэрлэх хүчин зүйл байжээ. Умард Солонгосын хувьд цөмийн зэвсэг нь улсын оршин тогтнох баталгаа, Казахстаны хувьд цөмийн туршилтын хохирол, түүний түүхэн дурсамж, Монголын хувьд аюулгүй байдлаа дипломат аргаар баталгаажуулах боломж болж төлөвисөн байна. Ийнхүү үндэсний өвөрмөц байдалд суурилсан үүрэг, үнэлэмж нь цөмийн зэвсэг бүтээх болон түүнээс татгалзах гэсэн эсрэг чиглэлийн сонголтуудад адилхан хүчтэй нөлөөлж болохыг энэхүү харьцуулалт харуулж байна.

Түлхүүр үгс: Цөмийн зэвсэг дэлгэрүүлэх; зэвсэг хураах; конструктивизм; үндэсний өвөрмөц байдал; цөмийн зэвсгээс ангид бүсүүд

Цөмийн аюулгүй байдлын оньсого

Хүйтэн дайны төгсгөлд Ази тивд долоон социалист улс байв. Үүнээс ЗХУ, БНХАУ цөмийн зэвсэгтэй, хоёр дахь цохилт өгөх чадавхтай байсан тул цөмийн аюулгүй байдлаа хангах боломжтой байв. Харин үлдсэн таван улс ЗХУ эсвэл БНХАУ-ын цөмийн шүхэрт багтаж, аюулгүй байдлаа хангуулж байжээ.

ЗХУ-ын дотоод хямрал гүнзгийрч, 1991 онд задран унаснаар цөмийн шүхэр дор байсан болон шинээр тусгаар тогтносон улсууд хөгжлийн чиглэлээ тодорхойлох, аюулгүй байдлаа бие даан хангах шаардлагатай болсон.

Хүйтэн дайны дараах Азийн социалист болон пост-социалист улсуудын дунд цөмийн аюулгүй байдлаа хангах нийтлэг хандлага нь цөмийн зэвсгээс ангид бүсэд нэгдэх явдал юм. Гэхдээ Казахстан, Монгол хоёр бусдаасаа ялгаатай байна. Астана 30 гаруй жилийн өмнө дэлхийд дөрөвдүгээрт орох цөмийн зэвсгийн нөөцөө бүрмөсөн устгаж, туршилтын талбай, цөмийн зэвсгийн агуулахуудаа хаасан (Kassenova, 2022; НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей, 1998). Улаанбаатар газар нутагтаа цөмийн зэвсэг байрлуулахаас татгалзаж, нэг улсын цөмийн зэвсгээс ангид статусыг бий болгон НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн тогтоолоор хүлээн зөвшөөрүүлсэн. Нэг улс буюу Бүгд Найрамдах Ардчилсан Солонгос Ард Улс (БНАСАУ) шинээр цөмийн зэвсэгтэй болж, цөмийн зэвсэгт гүрний статусаа “эргэлт буцалтгүй” хэмээн зарлаж, цөмийн зэвсгийг түрүүлж хэрэглэх нөхцөлөө 2022 онд Цөмийн хүчний бодлогын тухай хууль, 2023 онд үндсэн хуулийн өөрчлөлтөөр баталгаажуулсан (Солонгосын төв мэдээллийн агентлаг, 2022).

Энэхүү өгүүлэлд дээрх гурван улсын цөмийн бодлогын ялгааг олон улсын харилцааны онолын үүднээс тайлбарлахыг зорилоо.

Цөмийн бодлогын сонголтын талаар

Улс орнууд яагаад цөмийн зэвсэгтэй болох эсэхийг тайлбарласан судалгааны үндэс нь Скотт Сэганы дэвшүүлсэн гурван загварт тулгуурладаг. Үүнд: бүтцийн реализм (structural realism)-д тулгуурласан аюулгүй байдлын загвар; авторитар улсын төр эрхийг баригч явцуу хүрээний ашиг сонирхолд төвлөрсөн дотоод улс төрийн загвар; мөн цөмийн зэвсгийг үндэсний өвөрмөц байдал, модернизацийн бэлгэдэл хэмээн үздэг хэм хэмжээний загвар (Sagan, 1996). Жак Хайманс зэвсэглэх шийдвэрийг удирдагчийн сэтгэл зүй, түүний үндэсний өвөрмөц байдлын талаарх үзэл баримтлалтай холбож, өөрийн үндэстнийг гадны дайсантай адил тэгш эсвэл давуу хэмээн үздэг үндсэрхэг үзэлтнүүд л цөмийн босгыг давах сэтгэл зүйн хандлагатай гэж үзжээ (Hymans, 2006). Этел Солинген зэвсэглэхийн учир шалтгааныг эрх баригч эвслийн улс төр-эдийн засгийн чиг баримжаанаас хайж, дэлхийн эдийн засагт нэгдсэн гадагшаа чиглэсэн бодлоготой улсын хувьд цөмийн хөтөлбөр хэт өндөр өртөгтэй байдаг бол эсрэгээрээ дотогшоо чиглэсэн улс түүнийг зэвсэглэхийг зорьдог гэж үзсэн (Solingen, 2007). Харин Випин Наранг улс орнууд зэвсэг олж авахдаа ямар стратеги баримталдагт анхаарч, үндсэндээ тухайн улсын аюулгүй байдлын орчин, ивээгч гүрэнтэй харилцах харилцаагаар тодорхойлогддог хэмээн дүгнэжээ (Narang, 2022).

Судалгааны дараагийн чиглэл нь зэвсэг олж авахыг бус, түүнээс татгалзах учир шалтгааныг авч үзжээ. Т.В.Паулын болгоомжит реализм (defensive realism) нь цөмийн зэвсэг олж авах нь хөрш буюу ивээгч гүрнээ өдөөн хатгаж, аюулгүй байдлын орчныг дордуулах эрсдэлтэй тул улсууд цөмийн зэвсгээс татгалздаг гэж үздэг (Paul,

2000). Харин конструктивист хандлага нь улс орнуудын цөмийн бодлогод олон улсын хэм хэмжээ хэрхэн нөлөөлдгийг онцолдог. Тухайлбал: Нина Таннэнвальд цөмийн зэвсэг хэрэглэхийг хууль бус хэмээн үзэх олон улсын эрх зүйн “цээр” хэрхэн үүссэнийг судалсан бол Мария Рост Рубли Цөмийн зэвсгийг үл дэлгэрүүлэх тухай гэрээ (ЦЗҮДГ)-г байгуулахад хүргэсэн нийгмийн орчин зөвхөн албадлагаар бус, ятгалгын замаар улсуудын сонголтод хэрхэн нөлөөлснийг харуулжээ (Rublee, 2009; Tannenwald, 1999, 2007). Поттер Беларусь, Казахстан, Украин өөрсдийн нутаг дэвсгэрт үлдсэн ЗХУ-ын цөмийн зэвсгийн тухайд баримталсан бодлогыг харьцуулсан судалгаа, Буджерин Украин цөмийн зэвсгээ хураалгасан тухай судалгаа, Кассенова Казахстаны тухай судалгаа хийсэн нь ЗХУ задарсны дараа байгуулагдсан улсууд бодитой, маргаантай, тус тусдаа өөр өөрийн гэсэн онцлогтой сонголттой тулгарсныг тогтоожээ (Budjeryn, 2022; Kassenova, 2022; Potter, 1995).

Цөмийн зэвсгийн талаарх сонголтын судалгаанд гурван асуудал хангалттай судлагдаагүй байна.

Нэгдүгээрт, социалист болон пост-социалист тогтолцоотой, аюулгүй байдлын орчин нь ижил төстэй Азийн жижиг улсуудын цөмийн бодлогыг харьцуулан судалсан бүтээл ховор байна.

Хоёрдугаарт, Монгол Улсын цөмийн зэвсгээс ангид статус цөмийн сонголтын онолын судалгаанд харьцангуй бага анхаарал татаж ирсэн. Тиймээс Монголын кейсийг цөмийн бодлогын сонголтын онолын хүрээнд авч үзэх шаардлагатай байна.

Гуравдугаарт, цөмийн зэвсгээс татгалзсан улсуудын талаарх судалгаанд сонголтын шалтгааныг онолын үүднээс тайлбарласан боловч Монгол Улсын кейсийг хамруулсан судалгаа хомс байна (Enkhsaikhan, 2000).

Онолын үндэслэл

Александр Вэндтийн томьёоллоор олон улсын харилцааны анархи хэв шинж нь улсуудын өөрсдийнх нь бүтээсэн зүйл учир түүнээс үүдэлтэй аюул занал нь улс орнуудын хооронд гарах нийгмийн харилцааны шинжтэй үзэгдэл юм (Wendt, 1992, 1999). Түүний үзсэнээр үндэсний өвөрмөц байдлыг аливаа улсын эрх баригч, дээд давхарга томьёолдог. Үүнийг түүхэн туршид хуримтлагдсан өгүүлэмж хэмээн ойлгож болох бөгөөд энэ нь цөмийн бодлогод хоёр механизмаар нөлөөлдөг.

Нэгдүгээрт, аливаа улсын үндэсний өвөрмөц байдал, өгүүлэмж тухайн улсын олон улсад эзлэх байр суурь, аль улстай хэрхэн харилцахыг чиглүүлдэг.

Хоёрдугаарт, тухайн улсын авч үзэх бодлогын сонголтуудыг тогтоодог (Finnemore & Sikkink, 1998; Katzenstein, 1996).

Тиймээс дээрх хоёр механизмын хүрээнд үндэсний өвөрмөц байдал цөмийн зэвсгийн сонголтыг тодорхойлдог хэмээн онолын хувьд үзэв. Үүнийг судалгааны контекстод оруулбал, кейсүүдийн үндэсний өвөрмөц байдал, өгүүлэмж тухайн улсын Хүйтэн дайны дараа бүрэлдэн тогтсон олон улсын дэг журамд эзлэх байр суурь, хандлага мөн үндэсний өгүүлэмж дэх цөмийн зэвсгийн үнэлэмж зэрэг юм.

Өөрөөр хэлбэл: дээрх хоёр нь үл хамаарах хувьсагч болж, цөмийн зэвсгийн сонголт нь хамаарах хувьсагч болж байгаа юм.

Үндэсний өгүүлэмжид цөмийн зэвсгийг сөргөөр үнэлдэг бол тухайн улс цөмийн зэвсэгтэй болох сонголт хийхгүй. Харин эергээр үнэлдэг бол цөмийн зэвсэг олж авах сонголт хийх магадлалтай. Үүн дээр олон улсын дэг журамд чиглэсэн чиг баримжаа эерэг бол цөмийн зэвсэг үл дэлгэрүүлэх хэм хэмжээнд захирагдан цөмийн зэвсэг олж авахаас татгалзана. Харин сөрөг чиг баримжаатай хийгээд үндэсний өгүүлэмж дэх цөмийн зэвсгийн эзлэх байр суурь эерэг бол тухайн улс цөмийн зэвсэг олж авах сонголт гаргана гэсэн таамаг дэвшүүлж байна.

Кейс судалгаа

Судалгааны кейсийг дараах гурван шалгуураар тодорхойлов. Үүнд: Ази тивд оршдог, 1989 оны байдлаар социалист тогтолцоотой байсан (эсвэл ЗХУ-ын бүрэлдэхүүнд орж байсан улс), том гүрэн биш. Энэ шалгуурт Вьетнам, Казахстан, Камбож, Киргиз, Лаос, Монгол, Тажикистан, Туркменистан, Узбекистан, Умард Солонгос гэсэн арван улс багтдаг.

Кейс сонгохдоо хамаарах хувьсагчийг хооронд аль болох ялгаатай байдлыг харгалзан үзэв. Ингэснээр судалгаа шинжилгээний хувьд илүү ач холбогдолтой (Seawright & Gerring, 2008). Иймд гол кейс болгон Умард Солонгос (зэвсэг олж авах), Казахстан (ЗХУ-аас залгамжилж авсан зэвсгээ хураалгах), Монгол (нэг улсын цөмийн зэвсэггүй бүс)-ыг сонгосон. Бүрдэл дотроос Казахстан, Монгол хоёр цөмийн зэвсгээс татгалзсан тул харьцуулсан шинжилгээ хийхэд тохиромжтой. Мөн хоёулаа цөмийн зэвсгээс татгалзсан боловч үүнийг хэрэгжүүлсэн арга нь ялгаатай байв. Казахстан Зөвлөлтөөс өвлөж авсан цөмийн зэвсгээс татгалзаж, түүнийг хураалгах замаар цөмийн зэвсэггүй статустай болсон. Харин Монголын хувьд өөрийн нутаг дэвсгэрийг цөмийн зэвсгээс ангид бүс болгон зарлаж, энэ статусаа олон улсын түвшинд баталгаажуулсан.

Арга зүйн хувьд чанарын судалгааны үйл явцыг дагах (process tracing) аргыг түлхүү ашигласан (George & Bennett, 2005). Кейс бүрд дөрвөн асуудлыг авч үзсэн. 1989–1992 оны эгзэгтэй үед тухай бүрт аюулгүй байдлын орчин, ивээгч гүрэнтэй харилцах харилцаа, техникийн чадавх ямар байв? Тэр үед болон түүнээс хойш үндэсний өвөрмөц байдлыг хэрхэн шинээр бүтээсэн? Шинээр бүрэлдсэн үндэсний өгүүлэмжид цөмийн зэвсэг ямар байр суурь эзэлсэн? Ямар бодлого хэрэгжиж, хэрхэн институцичлэгдсэн бэ? Эх сурвалжаар, үндсэн хуулийн эх бичвэр, гадаад бодлогын үзэл баримтлал, удирдагчдын илтгэл, албан ёсны баримт бичиг зэргийг сонгов. Мөн шинжээчийн үнэлгээ зэрэг хоёрдогч эх сурвалж ашигласан болно.

Умард Солонгос

Умард Солонгос хүйтэн дайны дараах эгзэгтэй үед бусад улсаас илүү өндөр түвшний аюул заналын төсөөлөлтэй, олон жилийн турш хөгжүүлсэн цөмийн дэд бүтэцтэй байв. Тус улсын үндэсний өвөрмөц байдлыг төлөвшүүлэхэд Солонгосын дайн чухал нөлөө үзүүлсэн.

Солонгосын дайны үед Америкийн цэргийн захирагч генерал Дуглас МакАртур Умард Солонгос, Хятадын цэргийн эсрэг цөмийн зэвсэг хэрэглэх хувилбарыг дахин дэвшүүлж байжээ. Түүнээс хойш ч Америкийн стратегичид Умард Солонгосыг цөмийн бай болгож байсан нь Пёньяны дэглэмийн өгүүлэмжид “байнгын бүслэлт”-ийн нотолгоо болон шингэсэн (Pollack, 2011). Умард Солонгост 1960-аад онд Зөвлөлтийн тусламжтайгаар Ёнбёны цөмийн судалгааны төвийг байгуулж байсан боловч Пёньян 1985 оны 12 дугаар сард Зөвлөлтийн шахалтаар ЦЗҮДГ-д нэгдсэн. Гэвч энэ нь гэрээний хэм хэмжээг дотооддоо хүлээн зөвшөөрсөн бус, зөвхөн ёс төдий шинжтэй нэгдсэн байв (Hecker & Serbin, 2023). Төрийн үзэл суртлын гол цөм болох жүчэ үзлийн дагуу Умард Солонгос түрэмгий их гүрнүүд, найдваргүй холбоотнуудын дунд оршихдоо зөвхөн өөрийн нөөц, хүчинд түшиглэх ёстой бөгөөд 1989–1992 оны үйл явдал энэ өгүүлэмжийн няцаагдашгүй нотолгоо болжээ. Өөрөөр хэлбэл: ЗХУ-ын дэмжлэг алдагдах, Москва, Бээжин 1990, 1992 онд Сөүлтэй харилцаагаа хэвийн болгох, социалист лагерийн татаас тасрах зэрэг нь Пёньянд урвалт хэмээн тайлбарлагдаж, бүслэгдмэл байдлыг нотлон, олон улсын шинэ дэг журамд нэгдэн оролцох хувилбарыг үнэ цэнэгүй болгосон. Ийнхүү жүчэ үзэл улам бүр бэхэжсэн юм. Социалист лагерийн уналт, 1990-д оны хямралын туршид Умард Солонгост цөмийн зэвсэг захын асуудлаас төв рүү шилжив. Тус улс 1993 онд ЦЗҮДГ-ээс гарахаа зарлаж, 1994 онд байгуулсан цөмийн хөтөлбөрийг царцаах хэлэлцээр хөтөлбөрийг зогсоож чадаагүй бөгөөд “сонгун” үзэл баримтлал дэглэмийн оршин тогтнох, улсын оршин тогтнох асуудлыг цэргийн болон цөмийн чадавхыг нэг өгүүлэмжийн шугамд холбосон (Cha, 2012; Hecker & Serbin, 2023). Үүгээр Умард Солонгос хүйтэн дайнаас хойших олон улсын дэг журамд чиглэсэн чиг баримжаа тодорхойлогдох буюу Умард Солонгос олон улсын дэг журмыг хүлээн авахгүй, оролцохгүй байгааг харуулж байна.

Пёньян 2003 оны нэгдүгээр сард ЦЗҮДГ-ээс гарсны дараа эдийн засгийн хоригийн нөхцөлд цөмийн хөтөлбөрөө үргэлжлүүлэв. Улмаар 2006–2017 онд зургаан удаагийн цөмийн туршилтыг хийж, термо-цөмийн зэвсэг болон тив алгасах баллистик пуужингийн систем хөгжүүлснээ мэдэгдсэн бөгөөд улмаар 2012 оны Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр БНАСАУ-ыг цөмийн зэвсэгтэй улс хэмээн тодорхойлсон (Стокгольмын олон улсын энхийн судалгааны хүрээлэн, 2025).

Цөмийн хүчний бодлогын тухай хуулийг 2022 оны есдүгээр сард баталж, Пёньян цөмийн зэвсэгт улсын статусаа “эргэлт буцалтгүй” хэмээн зарлав. Мөн цөмийн зэвсгийг анхлан хэрэглэх нөхцөлийг хуульчилсан. Үүний дараа 2023 оны есдүгээр сард Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, цөмийн хүчийг байнга хөгжүүлэхийг төрийн үндсэн зорилтын нэг болгон баталгаажуулсан (Солонгосын төв мэдээллийн агентлаг, 2022, 2023). Сүүлийн хоёр үйл явдал Умард Солонгосын үндэсний өгүүлэмж дэх цөмийн зэвсгийн байр суурийг эрх зүйн хувьд хүлээн зөвшөөрч улам батжуулсан. Эндээс харахад Умард Солонгосын кейсд Пёньян хүйтэн дайны дараах олон улсын дэг журамд сөрөг байр суурь, хандлагатай бөгөөд үндэсний өгүүлэмж дэх цөмийн зэвсгийн үнэлгээ нь эерэг байна. Иймд конструктивизм Умард Солонгосын цөмийн зэвсгийн сонголтыг бүрэн тайлбарлаж чадаж байна.

Казахстан

Хүйтэн дайны дараах эгзэгтэй үед Казахстан бусад кейсээс ялгаатай нөхцөл байдалтай тулгарсан. Казахстан 1991 оны 12 дугаар сард тусгаар тогтносноор дэлхийн дөрөв дэх том цөмийн зэвсгийн нөөцийг өвлөн авсан. Тус улсын нутаг дэвсгэрт 104 SS-18 тив алгасах баллистик пуужинд суурилуулсан 1400 гаруй стратегийн цөмийн цэнэгт хошуу, стратегийн бөмбөгдөгч онгоц, далавчит пуужин, Семипалатинскийн цөмийн туршилтын талбай болон цөмийн материалын томоохон нөөц үлдсэн байв. Мөн уран олборлох, боловсруулах үйлдвэрлэлийн дэд бүтэц хадгалагдан үлдсэн (Kassenova, 2022). Аюулгүй байдлын орчны хувьд ч нөөцөө хадгалах хүчтэй сэдэл байсан.

Казахстан Орос, Хятад гэсэн хоёр цөмийн гүрэнтэй хиллэдэг. ЗХУ задран унасны дараах үед хоёр хөршийн аюулгүй байдлын бодлого, цаашдын харилцаа хэрхэн өөрчлөгдөх нь тодорхойгүй байв. Казахстан ийм нөхцөлд тусгаар тогтнолоо олж авсан. Тиймээс цөмийн зэвсгийг хадгалж, үндэсний аюулгүй байдлаа хангах боломж түүнд бодитойгоор байсан (Mearsheimer, 1993). Өөрөөр хэлбэл: техник, технологийн чадавх, аюулгүй байдлын орчин нь Пёньяны сонгосон замтай төстэй шийдвэр гаргах нөхцөл бүрдүүлж байсан хэдий ч Казахстаны үндэсний өгүүлэмж, олон улсын дэг журамд хандах байр суурь нь цөмийн зэвсгээс татгалзах шийдвэрт хүрэхэд нөлөөлсөн. Казахстаны цөмийн зэвсгийн талаарх үндэсний ой санамж цөмийн зэвсэг эзэмшихээс өмнө бүрэлдсэн юм. ЗХУ 1949–1989 онд Семипалатинскийн талбайд 450 гаруй удаа цөмийн туршилтыг хийж, эргэн тойрны хүн ам, мал амьтныг цацрагаар хордуулсан бөгөөд эрүүл мэнд, байгаль орчны үр дагавар нь өнөөг хүртэл сөргөөр нөлөөлсөөр байна. Яруу найрагч Олжас Сулейменовын 1989 оны хоёрдугаар сард байгуулсан “Невада–Семипалатинск” хөдөлгөөн цөмийн туршилтыг Зөвлөлтийн төв Засгийн газраас Казахстаны ард түмэнд учруулсан хор хөнөөл хэмээн тодорхойлж, цөмийн туршилтыг эсэргүүцсэн олон нийтийн хөдөлгөөнийг өрнүүлсэн.

Үүний үр дүнд цөмийн туршилтыг зогсоож, Казахстаны Ерөнхийлөгч Нурсултан Назарбаев тусгаар тогтнохоос хэдэн сарын өмнө буюу 1991 оны наймдугаар сарын 29-ний зарлигаар Семипалатинскийн талбайг хаажээ (Kassenova, 2022; Nazarbayev, 2001). Үйл явдлын дараалал энд чухал ач холбогдолтой. Тухайлбал: Казахстанд өрнөдийн орнуудын цөмийн зэвсэг хураалгасны урамшуулал, дэмжлэг үзүүлэх амлалт, эдийн засгийн харилцан хамаарлын логик, тооцоо хийгдэхээс өмнө ЗХУ-ын дарлалын үлдэгдэл хэмээн үзэх үзэл санаа Казахстан тусгаар тогтнохоос өмнө бий болсон. Ийнхүү Казахстаны үндэсний өгүүлэмжид цөмийн зэвсэг эхнээсээ сөрөг байр суурьтайгаар орж иржээ.

Олон улсын дэг журмыг хүлээн авах эсэхийн тухайд Казахстан 1992 оны тавдугаар сард Лиссабоны протоколд гарын үсэг зурж, цөмийн зэвсэггүй улсын хувьд ЦЗҮДГ-д нэгдэхээ амлаж, 1994 оны хоёрдугаар сард нэгдэн орсон баримт бичгээ хадгалуулж, мөн оны 12 дугаар сарын Будапештийн санамж бичгээр аюулгүй байдлын баталгаа авсан. Мөн 1992 онд “Сапфир” төслийн хүрээнд зэвсгийн

зэрэглэлийн 600 кг орчим ураныг АНУ-д нууцаар зөөвөрлөхөд хамтран ажилласан. Сүүлчийн цөмийн цэнэгт хошууг 1995 онд нутаг дэвсгэрээсээ гаргасан бөгөөд 2000-аад оны дунд хүртэл туршилтын талбайн дэд бүтцийг устгах, Дэгэлэн уулан дахь үлдэгдэл задралын материалыг хамгаалахад зарцуулжээ (Kassenova, 2022; Potter, 1995).

Казахстан зэвсгийн үйл ажиллагааны хяналтыг эзэмшдэггүй байсан, Орос, Америкийн хүчтэй шахалттай тулгарсан нь үнэн бөгөөд энэ утгаараа цөмийн зэвсгээс татгалзсан нь гадаад хүчин зүйл ч давхар нөлөөлсөн. Үүнээс хойш Казахстан цөмийн зэвсгийг үл дэлгэрүүлэх дипломат ажиллагааг гадаад харилцааны гол чиглэлүүдийн нэг болгожээ. Тодруулбал: Казахстан Төв Азийн цөмийн зэвсгээс ангид бүсийг 2006 онд байгуулахад гарын үсэг зурсан.

НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейгаар Семипалатинскийн цөмийн туршилтын хаасан өдөр болох наймдугаар сарын 29-нийг Цөмийн туршилты эсрэг олон улсын өдөр болгон зарлуулах санаачилгыг дэмжсэн. Үүний зэрэгцээ цөмийн туршилтын эсрэг цөмийн туршилтын эсрэг дэлхийн нийтийн анхаарлыг хандуулах зорилготой АТОМ төслийг хэрэгжүүлж, 2017 онд ашиглалтад орсон ОУАЭА-ийн Бага баяжуулсан ураны банкыг Өскемэн хотод байршуулсан. Түүнчлэн мөн Цөмийн зэвсгийг хориглох тухай гэрээ (ЦЗХГ)-нд 2018 онд гарын үсэг зурж, 2019 онд соёрхон батлахдаа наймдугаар сарын 29-ний өдрийг сонгожээ (Олон улсын атомын энергийн агентлаг, 2017; НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей, 2009; НҮБ-ын Гэрээний эмхэтгэл, n.d.).

Эдгээр үйл явдалтай наймдугаар сарын 29-ний өдрийг холбон тэмдэглэж ирсэн нь цөмийн зэвсгээс татгалзсан түүхэн сонголтоо үндэсний үнэт зүйл, төрийн өгүүлэмжийн нэг хэсэг болгон бэхжүүлэх, түүний залгамж чанарыг илэрхийлэхэд чиглэж байна. Казахстаны цөмийн туршилтын хохирлын түүхэн ой санамж нь үндэсний хэмжээнд зогсохгүй, бүс нутгийн хэмжээнд цөмийн зэвсгээс ангид бүс байгуулах санаачилгад ч тусгалаа олсон. Төв Азийн таван улсын төрийн тэргүүнүүд 1997 оны хоёрдугаар сарын 28-нд Алматагийн тунхаглалыг гаргаж, Төв Азийг цөмийн зэвсгээс ангид бүс болгох санааг дэмжсэн бөгөөд уг тунхаглалд бүсийг байгуулах үндэслэлээ Зөвлөлтийн цөмийн цогцолбороос бүс нутагт учирсан хүрээлэн буй орчны хохиролтой шууд холбон томьёолсон нь Казахстаны цөмийн туршилтын хохирогчийн үндэсний өгүүлэмжтэй нийцэж байв (Kassenova, 2022). Алматагийн тунхаглалаар эхэлсэн хэлэлцээ 2002 онд Самарканд хотод гэрээний эх бичвэрийг эцэслэн тохирч, 2006 оны есдүгээр сарын 8-нд гарын үсэг зурснаар өндөрлөж, 2009 онд хүчин төгөлдөр болсон (Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia, 2006). Гэрээнд гарын үсэг зурах ёслолыг Зөвлөлтийн үед цөмийн туршилтын гол талбай байсан Семипалатинскд зохион байгуулсан нь бэлгэдлийн ач холбогдолтой байсан бөгөөд ингэснээр Төв Азийн цөмийн зэвсгээс ангид бүс нь гишүүн орнуудынхаа нэгний нутаг дэвсгэрт цөмийн зэвсэг байрлуулж, туршиж байсан бүс нутагт байгуулагдсан дэлхийн анхны ийм бүс болжээ.

Эндээс харахад Казахстаны кейс дэх үл хамаарах хувьсагчид үндэсний өгүүлэмж дэх цөмийн зэвсгийн байр суурь сөрөг, олон улсын дэг журамд чиглэсэн чиг баримжаа эерэг гарч байгаа нь тус улсын цөмийн зэвсгээс татгалзах сонголтыг бүрэн тайлбарлаж чадаж байна.

Монгол Улс

Өмнөх хоёр кейстэй харьцуулахад Монгол Улс цөмийн зэвсэг ч үгүй, цөмийн хөтөлбөр хэрэгжүүлэх техникийн чадавч ч үгүй байв. Социализмын үед Монгол Улсын газар нутагт 1960-аад оны сүүлчээс Зөвлөлтийн 39 дүгээр арми байрлаж, Хятадын эсрэг тэргүүн фронт болж байв. Мөн Зөвлөлт-Хятадын аливаа мөргөлдөөнд цохилтын бай болсон (Radchenko, 2009). АНУ-ын Тагнуулын төв газрын зарим нууцаас гаргасан тагнуулын мэдээний дагуу Монгол дахь зарим байршил цөмийн цохилтын бай ч болж байжээ (АНУ-ын Тагнуулын төв газар, 1968). Олон улсын дэг журамд чиглэсэн чиг баримжааны хувьд Улаанбаатар 1969 онд ЦЗҮДГ-г соёрхон баталж зэвсэг үл дэлгэрүүлэх олон улсын хэм хэмжээг дэмжиж байв (МОНЦАМЭ, 2021). Харин 1990 оны ардчилсан хувьсгал, 1992 оны шинэ үндсэн хууль, мөн оны Зөвлөлтийн цэрэг бүрэн гарч дууссан нь Зөвлөлтийн дагуул улсын өвөрмөц байдлыг задалж, аливаа жийргэвч улсын хариулах ёстой оршин тогтнохуй, аюулгүй байдлаа хэрхэн хангах вэ гэх асуудалтай тулгарсан.

Монголын хариу үйлдэл нь хэм хэмжээний шинэ санаачилга байлаа. НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн индрээс Ерөнхийлөгч П.Очирбат 1992 оны есдүгээр сарын 25-нд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийг цөмийн зэвсгээс ангид бүс хэмээн зарласан. Нэг улсын цөмийн зэвсэггүй бүс нь олон улсын практикт урьд өмнө байгаагүй ч 1976 оны НҮБ-ын судалгаанд ийм боломжийг авч үзсэн байжээ (НҮБ-ын Зэвсэг хураах асуудал эрхэлсэн алба, n.d.; Ариунсанаа, 2001; Баясгалан, 2017). Тэрхүү тунхаглал нэгэн зэрэг аюулгүй байдлын бодлого, үндэсний өвөрмөц байдлын мэдэгдэл, институцилэх шаардлагатай дипломат санаачилга байсан бөгөөд институцилэх ажил 30 жил үргэлжилсэн гэж хэлж болно. Тодруулбал: Ерөнхий Ассамблейн 1998 оны 53/77 D тогтоолоор “Монгол Улсын олон улсын аюулгүй байдал, цөмийн зэвсгээс ангид статус”-ыг хүлээн зөвшөөрч, түүнээс хойш хоёр жил тутам шинэчилж ирсэн. Уг тогтоолоор олон улсын өмнө хүлээсэн үүрэг, амлалтаа биелүүлэхийн тулд 2000 онд Монгол Цөмийн зэвсгээс ангид байх тухай хуулийг баталсан. Хууль батлагдсанаар Монголын нутаг дэвсгэрт цөмийн зэвсэг байрлуулах, боловсруулах, дамжуулахыг хориглосон. Мөн Орос, Хятадтай байгуулах гурван талт гэрээний төслийг 2002 онд танилцуулж, 2009 онд Женевт хэлэлцсэн боловч уг санаачилга хэрэгжээгүй. Үүний дараа Монгол Улс 2012 оны есдүгээр сарын 17-нд цөмийн зэвсэгтэй таван улсаар өөрийн цөмийн зэвсгээс ангид статусыг хүндэтгэж, түүнийг зөрчихөд хувь нэмэр оруулахгүй гэдгээ амласан зэрэгцээ тунхаглалыг гаргуулж авсан (НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей, 1998; НҮБ, 2012; Улсын Их Хурал, 2000; Оюунсүрэн, 2021). Эцэст нь 2021 оны 12 дугаар сард ЦЗХГ-д нэгдсэнээр энэ бүтэц бүрэн болж, Монгол Улс цөмийн зэвсгийг хориглох, үл дэлгэрүүлэх олон улсын эрх зүйн үндсэн баримт бичгийн оролцогч болжээ (НҮБ-ын Гэрээний эмхэтгэл, n.d.).

Цөмийн зэвсэггүй, түүнийг хөгжүүлэх хөтөлбөргүй, цөмийн зэвсэгтэй болох бодит боломжгүй улс яагаад цөмийн зэвсэг үл дэлгэрүүлэх, хориглох үйл хэрэгт гучин жилийн дипломат нөөцөө зарцуулав? Цөмийн зэвсгээс ангид статус пост-социалист Монголын үндэсний онцлогийг бүрдүүлэгч нэгэн хүчин зүйл болсон (Баясгалан, 2017). Олон улсын түвшинд энэ статус нь Монголд хэм хэмжээний тодорхой байр суурь эзлэх, дэлхийн чуулга уулзалтуудын хүрээнд цөмийн зэвсгээс ангид байдлын асуудлыг тогтмол хэлэлцэх боломж бүрдүүлж, бие даасан, хараат бус гадаад бодлого хэрэгжүүлж чадаж байгааг илэрхийлэх нэг үндэслэл болжээ (Энхсайхан, 2015; Оюунсүрэн, 2021; Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал; Гадаад бодлогын үзэл баримтлал, 1994/2011). Бие даасан, хараат бус гадаад бодлогыг дотоод дахь үндэсний өгүүлэмжид социализмын үеийн Зөвлөлтөөс хамааралтай байдлаас ангижирсны болсны илрэл хэмээн тайлбарладаг. Эндээс харахад Монголын кейс дэх үл хамаарах хувьсагчид Казахстаны кейстэй ижил чиглэлд гарч байна. Улмаар үндэсний өгүүлэмж дэх цөмийн зэвсгийн талаарх сөрөг байр суурь, олон улсын дэг журамд чиглэсэн эерэг хандлага нь Монгол Улсын цөмийн зэвсгээс ангид байх сонголтыг бүрэн тайлбарлаж чадаж байна.

Харьцуулсан дүн шинжилгээ

Кейсүүдийг харьцуулсан нь

Хүснэгт 1-т гурван улсын институцийн бүртгэлийг нэгтгэв. Ингэхдээ цөмийн зэвсэгтэй холбогдох олон улсын гэрээ, хэлэлцээр, цөмийн зэвсгээс ангид статусын тухайд кейсүүд ямар байр суурь баримталж байгааг зэрэгцүүлэн харууллаа.

Хүснэгт 1. Гол кейсүүдийн цөмийн гэрээний амлалт ба институцийн зан үйл

Хэмжээс	Умард Солонгос	Казахстан	Монгол
ЦЗҮДГ	1985 онд нэгдсэн; 2003 онд гарсан	1994 онд нэгдсэн (ЦЗгүй улс)	1969 онд соёрхон баталсан
ЦТБХГ	Нэгдээгүй	2002 онд соёрхон баталсан	1997 онд соёрхон баталсан
ЦЗАБ / статус	Байхгүй	ТАЦЗАБ-ийг үүсгэн байгуулагч (2006 он)	Нэг улсын ЦЗАС (зарласан он 1992; НҮБЕА 1998 он; Байнгын 5 тунхаглал 2012 он)
ЦЗХГ	Нэгдээгүй	2019 онд соёрхон баталсан	2021 онд нэгдсэн
ОУАЭА хяналт	Олон улсын хяналт байхгүй	ИББТХ ба Нэмэлт протокол; ОУАЭА-ийн ББУ банкйг байрлуулдаг	ИББТХ ба Нэмэлт протокол
Цөмийн зэвсгийн статус	Зэвсгийн нөөц байгуулсан; үндсэн хуулиар баталгаажуулсан 2012–2023 он	1995 он гэхэд бүрэн татгалзсан	Хуулиар хориглосон (2000 он)

Тайлбар: ЦТБХГ = Цөмийн туршилтыг бүрэн хориглох тухай гэрээ (1996); ЦЗ-гүй улс = цөмийн зэвсэггүй улс; ИББТХ = Иж бүрэн баталгааны тухай хэлэлцээр; ЦЗАС = цөмийн зэвсгээс ангид статус. НҮБ-ын Гэрээний цуглуулгын бүртгэл болон кейс судалгаанд иш татсан эх сурвалжаас эмхэтгэв.

Дөрвөн асуултаар хийсэн харьцуулалтыг хүснэгт 2-т нэгтгэв. Эгзэгтэй үеийн нөхцөл байдлын хувьд кейсүүд бие биеэсээ ялгарахгүй: гурвуулаа цөмийн зэвсэгт их гүрэнтэй хөрш зэргэлдээ, ЗХУ-ын аюулгүй байдлын баталгаа алдагдсан буюу аюулгүй байдлаа хангах сорилттой тулгарсан жижиг, дунд улс байв. Харин үндэсний өвөрмөц байдлыг шинээр бүтээсэн байдал, үндэсний өгүүлэмж дэх цөмийн зэвсгийн эзлэх байр суурийн хувьд ялгаатай бөгөөд тэрхүү ялгаа бодлогын үр дүнтэй бүгд таарч байна. Эндээс харахад цөмийн зэвсгийн сонголтыг үндэсний өгүүлэмж дэх цөмийн зэвсгийн эзлэх байр суурь илүү тайлбарлаж чадаж байна.

Хүснэгт 2. Өвөрмөц байдал ба цөмийн бодлогын үр дүн

Кейс	Эгзэгтэй үеийн нөхцөл байдал	Олон улсын дэг журам руу чиглэсэн чиг баримжаа	Үндэсний өгүүлэмж дэх цөмийн зэвсэг	Үр дүн
Умард Солонгос	Цөмийн зэвсэгтэй их гүрэнтэй хөрш зэргэлдээ; ЗХУ-ын аюулгүй байдлын баталгаа алдагдсан, Солонгосын дайн албан ёсоор дуусаагүй	Эсэргүүцэх	Цөмийн зэвсэг улсын оршихуйд чухал	Зэвсэг олж авсан, үндсэн хуулиар бэхжүүлсэн
Казахстан	Цөмийн зэвсэгтэй их гүрэнтэй хөрш зэргэлдээ; ЗХУ задарч цөмийн зэвсэгтэй тусгаар тогтносон	Оролцох	Цөмийн туршилтын хохирогч	Цөмийн зэвсгээс татгалзал; зэвсэг хураах, үл дэлгэрүүлэх идэвхтэй ажиллаж байгаа
Монгол	Цөмийн зэвсэгтэй их гүрэнтэй хөрш зэргэлдээ; ЗХУ-ын аюулгүй байдлын баталгаа алдагдсан	Оролцох	Дипломат боломж	Цөмийн зэвсгээс татгалзал; зэвсэг хураах, үл дэлгэрүүлэх идэвхтэй ажиллаж байгаа

Дүгнэлт

Азийн социалист болон пост-социалист жижиг улсуудын цөмийн бодлогын сонголтыг харьцуулахад нэгэн ижил төстэй нөхцөлд байсан эдгээр улс орнууд хэрхэн өөр өөр шийдвэр гаргасныг харах боломжтой байна. Тухайлбал: төрийн

тогтолцоо, хөгжлийн загварын хувьд төстэй байхын зэрэгцээ цөмийн зэвсэгтэй их гүрнүүдтэй хөрш зэргэлдээ оршиж, социалист блокийн задралын дараах өөрчлөлттэй тулгарах үед цөмийн зэвсгийн талаарх бодлогын сонголт нь харилцан адилгүй байв. Судалгааны үр дүнгээс үзэхэд энэ ялгааг зөвхөн олон улсын аюулгүй байдлын орчноор тайлбарлах боломжгүй бөгөөд тухайн улсын түүхэн туршлага, үндэсний өгүүлэмж, цөмийн зэвсгийн талаарх ойлголт чухал нөлөө үзүүлсэн байна.

Өгүүллийн онолын ач холбогдол нь үндэсний өгүүлэмжид цөмийн зэвсгийг хэрхэн ойлгож, үнэлж байгаа нь цөмийн бодлогын сонголтод нөлөөлдөг болохыг харуулсанд оршино.

Цөмийн бодлогын сонголтыг тайлбарласан судалгааны бүтээлүүдэд цөмийн зэвсэгтэй болох шалтгаанд түлхүү анхаарч, цөмийн зэвсгээс татгалзсан тохиолдлыг харьцангуй бага судалсан байдаг. Гэхдээ Казахстан, Монголын кейсээс харахад цөмийн зэвсгийн талаарх бодлогын сонголт нь мөн тодорхой шалтгаан, үнэт зүйлд тулгуурласан байна. Казахстан Зөвлөлтөөс өвлөн авсан цөмийн зэвсгээсээ татгалзсан бол Монгол зэвсэглэлд хяналт тавих олон улсын бодлогод хувь нэмрээ оруулж, хүйтэн дайны дараах үеийн аюулгүй байдлаа хангах шинэ бодлого, баталгааг эрэлхийлсэн. Энэ сонголтыг хоёр улс хууль эрх зүйн хүрээнд баталгаажуулж, үндэсний өгүүлэмжийн нэг хэсэг болгосон байна. Түүнчлэн эдгээр бодлого нь олон улсын цөмийн зэвсэг үл дэлгэрүүлэх хэм хэмжээг дэмжих, олон улсын эрх зүйн зохицуулалтыг бэхжүүлэх, эдгээр хэм хэмжээг бусад улс оронд түгээн дэлгэрүүлэхэд идэвхтэй оролцох нөхцөл бүрдүүлжээ.

Бодлогын хувьд гурван дүгнэлт хийж болно. Нэгдүгээрт, БНАСАУ цөмийн хөтөлбөр хэрэгжүүлснээр олон улсын түвшинд зэмлүүлж, буруушаагдаад зогсохгүй шат дараатай хориг арга хэмжээ авахуулсан. Гэвч Пёньян энэ бүхнийг сөрөн цөмийн зэвсэгтэй болсон нь цөмийн зэвсэг улсын оршихуй, эс оршихуйтай холбоотой хэмээн БНАСАУ-ын үндэсний өгүүлэмжид ойлгогддог болохыг гэрчилж байгаа юм. Иймээс улс төр-дипломат, олон улсын эрх зүйн аюулгүй байдлын баталгаа болон эдийн засгийн интеграцийн амлалтууд БНАСАУ-тай зэвсэглэлд хяналт тавих тухай хэлэлцээр хийхэд тодорхой үр дүнд хүрэхгүй.

Хоёрдугаарт, цөмийн зэвсэггүй бүс байгуулах, цөмийн зэвсгээс татгалзах нь зэвсэглэлд хяналт тавих, зэвсэг хураах бодлогын салшгүй нэг хэсэг юм. Энэ бодлогын хүрээнд Монгол Улс, Казахстан төдийгүй бусад улсын сонгосон хувилбар олон улсын түвшинд хүлээн зөвшөөрөгдөж, дэмжигдсэн. Цөмийн зэвсгийг хориглох гэрээний ач холбогдлыг зөвхөн цөмийн зэвсэгт эзэмшигч улсуудын зэвсгийг хорогдуулж, бүр мөсөн устгах ажиллагаатай холбон үзэх нь хангалтгүй. Цөмийн зэвсэгт сөргөөр ханддаг улс орнуудын хувьд энэхүү дэглэм нь өөрсдийн байр сууриа илэрхийлэх, бэхжүүлэх, олон улсын дэмжлэг авах боломж олгодог орон зай юм.

Гуравдугаарт, цөмийн гүрнүүдийн дунд орших жижиг улсын хувьд Монгол Улсын сүүлийн гучин жилийн туршлагаас харахад их гүрнүүдийн улс төрийн амлалт

болон олон улсын эрх зүйгээр баталгаажсан, институцичилсэн аюулгүй байдлын баталгаа нь үндэсний аюулгүй байдлын стратегийн нэг хэсэг болж чаддаг.

Эх сурвалжийн жагсаалт

Монгол эх сурвалж

Ариунсанаа, Т. (2001). Монгол Улсын олон улсын аюулгүй байдал, цөмийн зэвсгээс ангид статус. Улаанбаатар: Урлах Эрдэм.

Баясгалан, С. (2017). Олон улсын аюулгүй байдал ба Монгол Улсын цөмийн зэвсгээс ангид статус. Улаанбаатар: Удам Соёл.

Монгол Улс. (1994/2011). Гадаад бодлогын баримтлал.

Монгол Улс. (1994/2011). Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал.

Монгол Улсын Гадаад харилцааны яам. (n.d.). Цөмийн зэвсгээс ангид статус. Retrieved February 13, 2026, from <https://mfa.gov.mn/цөмийн-зэвсгээс-ангид-статус>.

МОНЦАМЭ агентлаг. (2021, October 22). Parliament adopts bill on ratification of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. Retrieved January 28, 2026, from <https://montsame.mn/en>

Оюунсүрэн, Д. (2021). Монгол Улсын цөмийн дипломат ажиллагаа: Ололт ба сорилт. Монгол Улсын Их Сургууль, Олон улсын харилцаа, нийтийн удирдлагын сургууль.

Улсын Их Хурал. (2000, 2 дугаар сарын 3). Цөмийн зэвсгээс ангид байх тухай Монгол Улсын хууль. Retrieved February 24, 2026, from <https://mfa.gov.mn/documentation/55662>.

Улсын Их Хурал. (n.d.). Монгол Улсын цөмийн зэвсгээс ангид байх статусыг шинэ түвшинд гаргах тухай тогтоол. Retrieved February 13, 2026, from <https://legalinfo.mn/mn/detail/11131>.

Энхсайхан, Ж. (2015). Монголын цөмийн ирээдүй. Улаанбаатар: Хөх Монгол принтинг.

Enkhsaikhan, J. (2000). Mongolia's nuclear-weapon-free status: Recognition vs. institutionalization. *Nonproliferation Review*, 7(3). Retrieved February 5, 2026, from <https://www.tandfonline.com/journals/rnpr20>

Гадаад эх сурвалж

АНУ-ын Тагнуулын төв газар. (1968, March 25). Хятадын хил орчим дахь Зөвлөлтийн цэргийн байршил (Тусгай санамж No. 7-68; нууцаас гарсан огноо: August 2, 2006). Retrieved September 15, 2026, from <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp79r00967a000800010012-0>

НҮБ-ын Гэрээний эмхэтгэл. (n.d.). Цөмийн зэвсэг хориглох тухай гэрээ: Соёрхон баталсан, дагаж мөрдөж байгаа байдал.

НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей. (1998, December 4). *Mongolia's international security and nuclear-weapon-free status* (Resolution 53/77 D). Retrieved February 5, 2026, from <https://undocs.org/A/RES/53/77>

НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей. (2009, December 2). Цөмийн туршилтын эсрэг олон улсын өдөр (64/35 дугаар тогтоол). Retrieved January 20, 2026, from <https://undocs.org/A/RES/64/35>

НҮБ-ын Зэвсэг хураах асуудал эрхэлсэн алба. (n.d.). Монгол Улсын цөмийн зэвсгээс ангид статус. UN Platform for Nuclear-Weapon-Free Zones. Retrieved February 13, 2026, from <https://www.un.org/nwzfz/content/mongolias-nuclear-weapon-free-status>

НҮБ. (2012, September 17). Цөмийн таван улсын хамтарсан тунхаглал ба Монгол Улсын тунхаглал (UN Doc. A/67/393–S/2012/721). Retrieved January 28, 2026, from <https://undocs.org/A/67/393>

Олон улсын атомын энергийн агентлаг. (2017). ОУАЭА Бага баяжуулалттай ураны банк.

Солонгосын төв мэдээллийн агентлаг. (2022, September 9). БНАСАУ-ын Цөмийн хүчний тухай хууль батлагдлаа. Retrieved March 17, 2026, from <https://kcnawatch.org/newstream/1662687258-950776986/law-on-dprks-policy-on-nuclear-forces-promulgated/>

Солонгосын төв мэдээллийн агентлаг. (2023, September). Арван дөрөвдүгээр Ардын их хурлын есдүгээр чуулганы илтгээлт.

Стокгольмын олон улсын энхийн судалгааны хүрээлэн. (2025). *SIPRI yearbook 2025: Зэвсэглэл, зэвсэг хураалх ба олон улсын аюулгүй байдал*. Oxford University Press. Retrieved February 5, 2026, from <https://www.sipri.org/yearbook/2025>

Budjeryn, M. (2022). *Inheriting the bomb: The collapse of the USSR and the nuclear disarmament of Ukraine*. Johns Hopkins University Press. Retrieved January 15, 2026, from <https://www.press.jhu.edu/books/title/12715/inheriting-bomb>

Cha, V. (2012). *The impossible state: North Korea, past and future*. Ecco. Retrieved January 4, 2026, from <https://asianstudies.georgetown.edu/news/publication/the-impossible-state-north-korea-past-and-future/>

Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52(4), 887–917. Retrieved February 1, 2026, from <https://www.jstor.org/stable/2601361>

George, A. L., & Bennett, A. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. MIT Press. Retrieved January 29, 2026, from <https://mitpress.mit.edu/9780262572224/case-studies-and-theory-development-in-the-social-sciences/>

Hecker, S. S., & Serbin, E. A. (2023). *Hinge points: An inside look at North Korea's nuclear program*. Stanford University Press. Retrieved January 18, 2026, from <https://www.sup.org/books/politics/hinge-points/>

- Hymans, J. E. C. (2006). *The psychology of nuclear proliferation: Identity, emotions, and foreign policy*. Cambridge University Press. Retrieved January 14, 2026, from <https://www.cambridge.org/core/books/psychology-of-nuclear-proliferation/7F0311127B7EB7EDCDD479CE0347CF83>
- Kassenova, T. (2022). *Atomic steppe: How Kazakhstan gave up the bomb*. Stanford University Press. Retrieved July 2, 2026, from <https://www.sup.org/books/politics/atomic-steppe>
- Katzenstein, P. J. (Ed.). (1996). *The culture of national security: Norms and identity in world politics*. Columbia University Press. Retrieved March 11, 2026, from <https://cup.columbia.edu/book/the-culture-of-national-security/9780231104692/>
- Mearsheimer, J. J. (1993). The case for a Ukrainian nuclear deterrent. *Foreign Affairs*, 72(3), 50–66. Retrieved January 4, 2026, from <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1993-06-01/case-ukrainian-nuclear-deterrent>
- Narang, V. (2022). *Seeking the bomb: Strategies of nuclear proliferation*. Princeton University Press. Retrieved January 30, 2026, from <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691176243/seeking-the-bomb>
- Nazarbayev, N. (2001). *Epicenter of peace*. Puritan Press. Retrieved August 4, 2026, from <https://www.worldcat.org/title/epicenter-of-peace/oclc/47768779>
- Paul, T. V. (2000). *Power versus prudence: Why nations forgo nuclear weapons*. McGill-Queen's University Press. Retrieved January 4, 2026, from <https://www.mqup.ca/power-versus-prudence-products-9780773520426.php>
- Pollack, J. D. (2011). *No exit: North Korea, nuclear weapons and international security*. Routledge for the International Institute for Strategic Studies. Retrieved March 13, 2026, from <https://www.routledge.com/No-Exit-North-Korea-Nuclear-Weapons-and-International-Security/Pollack/p/book/9780415460590>
- Potter, W. C. (1995). *The politics of nuclear renunciation: The cases of Belarus, Kazakhstan, and Ukraine* (Occasional Paper No. 22). Henry L. Stimson Center. Retrieved July 9, 2026, from <https://www.stimson.org/1995/the-politics-of-nuclear-renunciation-the-cases-of-belarus-kazakhstan-and-ukraine/>
- Radchenko, S. (2009). *Two suns in the heavens: The Sino-Soviet struggle for supremacy, 1962–1967*. Woodrow Wilson Center Press. Retrieved March 11, 2026, from <https://www.wilsoncenter.org/publication/two-suns-the-heavens-the-sino-soviet-struggle-supremacy-1962-1967>
- Ruble, M. R. (2009). *Nonproliferation norms: Why states choose nuclear restraint*. University of Georgia Press. Retrieved February 23, 2026, from <https://ugapress.org/book/9780820334263/nonproliferation-norms/>
- Sagan, S. D. (1996). Why do states build nuclear weapons? Three models in search of a bomb. *International Security*, 21(3), 54–86. Retrieved January 29, 2026, from <https://www.jstor.org/stable/2539273>

- Seawright, J., & Gerring, J. (2008). Case selection techniques in case study research: A menu of qualitative and quantitative options. *Political Research Quarterly*, 61(2), 294–308. Retrieved February 27, 2026, from <https://doi.org/10.1177/1065912907313077>
- Solingen, E. (2007). *Nuclear logics: Contrasting paths in East Asia and the Middle East*. Princeton University Press. Retrieved March 17, 2026, from <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691135370/nuclear-logics>
- Tannenwald, N. (1999). The nuclear taboo: The United States and the normative basis of nuclear non-use. *International Organization*, 53(3), 433–468. Retrieved January 1, 2026, from <https://www.jstor.org/stable/2601286>
- Tannenwald, N. (2007). *The nuclear taboo: The United States and the non-use of nuclear weapons since 1945*. Cambridge University Press. Retrieved January 21, 2026, from <https://www.cambridge.org/core/books/nuclear-taboo/>
- Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia* (Semipalatinsk Treaty). (2006, September 8; entered into force March 21, 2009). Retrieved July 18, 2026, from <https://treaties.unoda.org/t/cansfz>
- Treaty on Comprehensive Strategic Partnership between the Democratic People's Republic of Korea and the Russian Federation*. (2024, June 19). Retrieved February 24, 2026, from <http://en.kremlin.ru/acts/news/75534>
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley. Retrieved January 14, 2026, from <https://archive.org/details/theoryofinternat0000walt>
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. *International Organization*, 46(2), 391–425. Retrieved January 12, 2026, from <https://www.jstor.org/stable/2706858>
- Wendt, A. (1995). Constructing international politics. *International Security*, 20(1), 71–81. Retrieved February 18, 2026, from <https://www.jstor.org/stable/2539217>
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press. Retrieved January 13, 2026, from <https://www.cambridge.org/core/books/social-theory-of-international-politics/>
- Евсеев, В. В. (2018). Северокорейский ракетно-ядерный потенциал: домыслы и реальность. В *Корея: 70 лет* (с. 116–). ИДВ РАН.
- Жебин, А. З. (2020). Праздник со слезами на глазах. К 75-летию Трудовой партии Кореи. *Проблемы Дальнего Востока*, (6), 15–24. <https://doi.org/10.31857/S013128120012805-6>.
- Противостояние: Сборник документов [антиядерное движение «Невада–Семипалатинск»]. (2011). Семей.
-

A Comparative Study of Nuclear Policies in Small and Medium Socialist and Post-Socialist States of Asia

Buyandelger Davaajantsan

Master of International Affairs, Research Fellow, buyandelger@iss.gov.mn
The Institute for Strategic Studies, National Security Council of Mongolia,
Ulaanbaatar, Mongolia

Abstract

Why did the small and medium socialist and post-socialist states of Asia, which shared institutional form, security dependence on Moscow and exposure to nuclear-armed great powers, adopt sharply divergent nuclear weapon policies? Between 1989 and 2026, North Korea built and constitutionally entrenched a nuclear arsenal; Kazakhstan relinquished the fourth-largest nuclear inventory on earth and became a leading disarmament advocate; Mongolia invented the world's only internationally recognized single-state nuclear-weapon-free zone. Drawing on a structured, focused comparison of these three diverse cases, selected from a ten-state universe of Asian socialist and post-socialist non-great powers, this article argues that structural conditions underdetermined nuclear choice. The decisive variable was the role that nuclear weapons came to play in each state's reconstructed national identity at the critical juncture of 1989–1992: nuclear weapons as vital to the state's existence (North Korea), victimhood of nuclear testing (Kazakhstan), and a diplomatic opportunity (Mongolia). The findings show that national identity-based commitments, once institutionalized, are symmetrically sticky—for armament and abstention alike.

Keywords: Nuclear proliferation; nuclear disarmament; constructivism; national identity; nuclear-weapon-free zones

Received: September 14, 2026 | Accepted: September 21, 2026 | Published online: September 30, 2026

© The Author(s) 2026

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.